

ĐƯỜNG VỀ MỜNG TRỜI CỦA NGƯỜI TÀY Ở MỜNG MÁ (XÃ MÓ LAO, HUYỆN VĂN BÀN, TỈNH LÀO CAI)

NGUYỄN DUY THIỆU

Mờng Má nay là xã Võ Lao, huyện Văn Bàn, tỉnh Lào Cai. Người Tày cư trú yên bình, thịnh vượng ở khu vực này từ khá lâu đời. Cảnh đồng lúa nhiều cá này đã cho họ một cuộc sống sung túc. Điều rất lý thú là một đôi lần lên Lào Cai công tác, Nhà Dân tộc học, TS. Trần Hữu Sơn, Giám đốc Sở Văn hoá - Thông tin tỉnh thông giới thiệu với chúng tôi rằng, người Tày ở Mờng Má nói chung, ở huyện Văn Bàn nói riêng, về văn hoá - tộc người rất gần gũi với người Thái Đen. Đến Võ Lao, quả lời của TS. Sơn, người Tày Mờng Má cho chúng tôi biết họ chỉ hiểu được khoảng 30% tiếng Thái Trắng, không tiếng Thái Đen với họ “chẳng có vấn đề gì”. Vì thế, chúng tôi đã dừng lại địa bàn này, khảo sát nhanh đôi nét về đời sống văn hoá của người địa phương, trong đó có tìm hiểu sơ bộ về cách thức đi a hồn người chết về Mờng Trời.

I. ĐƯỜNG VỀ MỜNG TRỜI

Người Tày Mờng Má quan niệm thế giới có 3 tầng: Mờng Thiên (Mờng Trời), Mờng Thiên gian (thế gian hoặc trần thế) và Mờng Long Vong. Ba thế giới này có một điểm gặp nhau, tiếng Tày ở Mờng Má gọi là ngã ba *Tang cáp*. Hồn người chết muốn lên trời trong bất kỳ trường hợp nào cũng phải qua ngã ba này.

Theo các ông Mo, con đường dài (*tang dao*) dẫn hồn người chết về Mờng Trời, phải qua 4 cửa lớn và từ cửa lớn này muốn tới cửa lớn tiếp theo phải vượt qua 12 cửa

nhỏ. Như vậy, muốn lên Mờng Trời phải vượt qua tổng cộng 4 cửa lớn, 48 cửa nhỏ theo trình tự như sau:

Cửa Tinh. Cửa lớn thứ nhất gọi là cửa Tinh. Khi hồn người chết (*khoản*) theo ông mo (*phú mo*) lên trời, muốn qua cửa này phải dứt lốt tiền hoặc các lễ vật để “lính” canh cửa mở cổng. Qua cổng chính này, hồn người chết cùng đoàn người thân (tức các vía của họ) theo ông mo tiến hồn người chết lên trời lần lượt vượt qua 12 cổng nhỏ khác để tới cửa lớn tiếp theo là cửa Cai.

Cửa Cai. Từ cửa Cai phải vượt qua 12 cửa nhỏ khác để tới cửa lớn tiếp theo là cửa Song Môn.

Cửa Song Môn. Cửa Song môn nằm ở đoạn giữa quãng đường từ trần gian đến Mờng Trời. Từ cửa Song Môn phải vượt qua 12 cửa nhỏ khác mới tới cửa lớn tiếp theo là cửa Tu Thiên.

Cửa Tu Thiên. Hết cửa Song Môn là vào cửa Tu Thiên - cửa cuối cùng để bước vào lãnh địa của Mờng Trời. Đến cửa nhỏ số 7 trong hệ thống 12 cửa nhỏ Tu Thiên, Mờng Trời bị tách biệt bởi một con sông rất rộng và nước chảy dữ dội, hồn người chết muốn vào được Mờng Trời phải vượt sông. Trước khi vượt sông vào Mờng Trời, hồn người chết phải tắm rửa sạch sẽ mới được bước vào cổng số 8. Mục đích của việc tắm rửa là nhằm rũ bỏ hết tội lỗi mà khi còn sống đã vi phạm như: trộm cắp, chửi người già, mắng trẻ nhỏ... Nếu trước khi chết hồn đã có vợ hoặc có chồng thì sẽ

đ- ợc v- ợt sông bằng cách đi qua cầu; trong tr- ờng hợp khi còn sống hồn ch- a lấy vợ (hoặc chồng) thì phải lộn n- ớc mà đi. Qua bên kia sông những hồn ng- ời quen (chết tr- ớc) đã tới đón hồn mới và dắt tay, bá cổ cùng đi. Khi đến cửa nhỏ Tu Thiên số 12 - cửa nhỏ cuối cùng thì bắt đầu đến biển lớn của m- ờng Trời. Muốn v- ợt qua biển này phải nhờ con vịt chở. Ông Mo gọi con vịt: “Khi ở thế gian, chủ mày đã nuôi mày, cho mày ăn no, ăn béo, nay chủ mày về m- ờng Trời, mày đ- a chủ mày qua biển này nhé, chỉ có chủ mày sang thôi, tao (ông Mo) ở lại bên này không sang đâu...”. Nghe gọi, con vịt bơi vào bờ chở hồn ng- ời chết và các đồ vật mà ng- ời nhà cho hồn nh- : trâu, lợn, gà, chăn, màn, quần áo, nồi niêu, cốc xéng, cày bừa, dao rựa, khung cửi, xa kéo sợi (nếu hồn là nữ), ... v- ợt biển vào m- ờng Trời.

Đi vào đất m- ờng Trời có một cửa tối, một cửa sáng (*khẩu tú mứt, khẩu tú đăm*). Muốn vào đ- ợc m- ờng Trời, hồn phải đi theo lối “vào cửa tối ra cửa sáng”. Từ đây hồn phải đi một mình, qua lời h- óng dẫn từ xa của thầy mo. Thầy mo đọc lời gọi hồn ma ông, ma bà, ma anh em... của những ng- ời chết từ tr- ớc ra đón hồn ma mới. Ma cũ giúp ma mới mang vác các đồ đạc đem theo về làng ma ở m- ờng Trời. Ma ông bà chia nhà cho ma mới ở, chia đất, chia ruộng cho ma mới làm ăn, giúp ma mới đánh dấu các con vật và đồ vật mang theo kéo lạc, kéo nhâm.

M- ờng Trời chia thành 2 cấp: một m- ờng bình th- ờng và một m- ờng *luống* (vùng sâu, vùng xa của m- ờng Trời). Những ng- ời khi ở trần gian đã có vợ, có chồng, có con cái đẻ huê (có ng- ời thờ tự ở trần gian) đ- ợc ông bà bố mẹ chia đất ở

m- ờng bình th- ờng cho ở; còn những hồn không có ng- ời thờ tự ở trần gian thì phải lên m- ờng *luống*. Đ- ờng đến m- ờng *luống* xa xôi và khó khăn nên khi con vịt đã đ- a hồn mới tới m- ờng Trời, ông mo lại phải gọi một con gà đến đ- a hồn này tới m- ờng *luống*. M- ờng *luống* là nơi không có ruộng v- ờn, các hồn ma lên đây chỉ sống vật vờ theo mây gió, đi ngao du chơi hoa, chơi trăng mà chẳng đ- ợc cuộc sống làm ăn bình th- ờng nh- ở m- ờng Trời bình th- ờng.

Sau khi “làm thủ tục” giao đồ vật mang theo cho ma mới ở m- ờng Trời (m- ờng Trời bình th- ờng và m- ờng *luống*), việc dẫn đ- ờng của ông mo kết thúc. Song để kết thúc ông mo còn mo bài chia hồn (*beng khoán*). Nam có 7 hồn (*khoán*), nữ thì có 9 hồn (*khoán*), và ông mo phân chia nơi ở cho các hồn này. Hồn th- ờng ở bàn thờ con trai. Song, có hồn lại phải ở *hó* thờ nhà con gái, bởi theo tập quán của ng- ời Tày, những ng- ời không có con trai thì khi chết con gái r- ớc bố mẹ về thờ, song chỉ thờ tại một cái *hó* làm ở ngoài v- ờn. Có hồn ở nghĩa địa (*pá heo*), có hồn ở lại vĩnh viễn m- ờng Trời. Điều này thể hiện trong lời mo: “*Còn mày (một trong 3 hồn chính, theo quan niệm của ng- ời Tày) thì phải vĩnh viễn ở lại tại đây (m- ờng bình th- ờng hoặc m- ờng luống) nhé; chim chóc rủ rẻ trở về trần gian cũng đừng về. Từ nay mày ở m- ờng mày, tao về m- ờng tao*”.

Chia hồn (*beng khoán*) xong, ông mo gọi vía (*khe khoán*). Ông đọc lời mo gọi tất cả vía của những ng- ời thân của ma tham gia cuộc tiễn đ- a ma mới lên m- ờng Trời về lại trần gian (nếu vía ai bị lạc ở m- ờng Trời, không về lại trần gian thì ng- ời ấy sẽ bị chết).

II. NHỮNG HỒN ĐỢC VỀ MỜNG TRỜI

Đờng từ trần gian lên mờng Trời là một con đờng dài đầy gian nan. Điều cần nói thêm là không phải hồn ng-ời chết của tất cả các họ ở mờng Má đều về mờng Trời. Có thể nói, đối với hầu hết các họ thì “mờng Trời”- đất tổ tiên của họ chỉ ở tại một miền nào đấy ngay trên trần thế này thôi. Để hiểu rõ ai sẽ đ-ợc về mờng Trời, tr-ớc hết chúng ta lần theo các ngã đờng đi của những hồn ma thuộc các họ tại mờng Má.

1. Hồn ng-ời chết thuộc các họ: Phạm, Lờng, Hoàng, Lự (chỉ có số ít) đi theo con đờng sau: Từ làng Loát (mờng Má) ra suối làng Loát, rồi chặt cây đóng bè và xếp đồ vật lên bè nh- : trâu, lợn, gà, chăn, màn, quần áo, nồi niêu, cốc xéng, cày bừa, dao rựa, khung cửi, xe sợi (nếu hồn là nữ),... Hồn đi ra cửa Má, đến ngòi Nhù, ra cửa Nhù thì tới sông Hồng. Sau đó, hồn theo sông Hồng xuôi về Thái Văn, Bảo Hà, Chái Ớt (Yên Bái), Phú Thọ, Việt Trì, Vĩnh Yên, Phúc Yên, Hà Nội, H- ng Yên, Xuân Trờng (Nam Định), ra cửa biển Xuân Thủy. Từ đây hồn đi theo đờng biển đến bãi biển Nậm Pê để lên mờng Âm mờng Ai.

2. Hồn ng-ời chết họ Lê, đi theo đờng: Từ làng Loát (mờng Má) ra suối làng Loát, đến đây thả bè rồi xếp đồ vật lên bè. Bè ra cửa Má đến ngòi Nhù, ra cửa Nhù đến sông Hồng, theo sông Hồng về xuôi qua Thái Văn, Bảo Hà, Chái Ớt (Yên Bái), Phú Thọ, Việt Trì, Vĩnh Yên, Phúc Yên, Hà Nội, H- ng Yên, Nam Định, Xuân Trờng (Nam Định), ra cửa biển Xuân Thủy. Từ cửa Xuân Thủy đi theo đờng biển vào Sầm Sơn (Thanh Hoá). Từ đây ng-ợc sông Mã đi lên vùng núi Thanh Hoá.

3. Hồn ng-ời chết họ Mai (cũng gọi là họ Ma hoặc họ Me), đi theo đờng: Xuân Quang, Bắc Ngâm đến làng Loát, làng Lú lên Mả Đăm, Xà Kháy. Sau đó đi theo suối Nậm Chăn đến Nậm Nhù, Cao Má thì quay vào Võ Lao, đi qua làng Bát (xã Phú Nhuận). Đến làng Ngàu (xã phú Nhuận) thì lên Tăng Loỏng rồi tới Nà Cù. Đến đây, sẽ chặt cây, ghép mảng, rồi xếp đồ lên mảng và đi theo suối Chát ra sông Hồng, đến Phố Lu. Tới đoạn cầu Lu thì bỏ mảng để đi bộ lên phố Lu vào Bắc Ngâm và xuống Xuân Quang (Tống Ớn, Tống Quang).

4. Hồn ng-ời chết họ Hoàng (họ Hoàng ng-ời Kinh - thờ ở giữa nhà), đi theo đờng: ra bến Loát, chặt cây đóng mảng xếp đồ lên mảng đi theo đờng thủy đến cửa Má, cửa Nhù, đến Thái Văn, Bảo Hà, Chái Ớt (Yên Bái) xuống Phú Thọ. Bỏ mảng đi bộ lên xã Quy Mông.

5. Hồn ng-ời chết họ Nguyễn, đi đờng: từ Xuân Quang, Bắc Ngâm đến làng Loát, làng Lú rồi lên Mả Đăm, Xà Kháy. Sau đó, hồn đi theo suối Nậm Chăn đến Nậm Nhù, Cao Má thì vào Võ Lao để đi qua làng Bát (xã phú Nhuận). Đến làng Ngàu (xã Phú Nhuận) thì lên Tăng Loỏng để tới Nà Cù. Đến đây, sẽ chặt cây ghép mảng rồi xếp đồ lên mảng để đi theo suối Chát ra sông Hồng đến Phố Lu. Tới đoạn cầu Lu thì bỏ mảng đi bộ lên phố Lu để vào Bắc Ngâm, xuống Xuân Quang rồi đến Vũ Ớn (gần Phú Thọ).

6. Hồn ng-ời chết các họ La, Hà, Lý, Sầm, đi theo đờng: từ nhà đi ra ngã ba Tang Cáp rồi từ đây lên mờng Trời.

Nh- vậy, có thể nói số l-ợng họ có hồn ng-ời chết đ-ợc về mờng Trời không nhiều. Dĩ nhiên không phải bất kỳ ng-ời nào trong số họ này khi chết đều có thể

lên đ- ọc m- ờng Trời. Nh- đã nói ở phần đầu, hồn ng- ời chết muốn lên đ- ọc m- ờng Trời phải có ông mo dẫn đ- ờng. Mà muốn có ông mo dẫn đ- ờng, đám tang phải đ- ọc thực hiện đúng nghi lễ.

III. NGHI LỄ ĐẠ A HỒN NG- ỜI CHẾT VỀ M- ỜNG TRỜI

Ng- ời Tày m- ờng Má quan niệm chết là vĩnh viễn từ biệt cõi trần yêu quý, vĩnh viễn từ biệt ng- ời thân và phải ra đi mãi mãi. Bởi thế, để tiễn biệt ng- ời chết, ng- ời thân của ng- ời quá cố bằng mọi giá mua sắm các lễ vật và làm đầy đủ các nghi thức cho cuộc tiễn biệt đau th- ơng này.

Khi một gia đình ng- ời Tày ở m- ờng Má có ng- ời thân bị chết, gia chủ đi mời thầy mo về làm các thủ tục cần thiết để cho xác vào quan tài. Quan tài đặt giữa gian chính của ngôi nhà, h- ớng quan tài không cùng chiều với đ- ờng xà nóc. Để chuẩn bị việc làm tang, ng- ời nhà làm một cầu thang ở phía chân quan tài, một đầu nối với đất, một đầu cao hơn mặt trên của quan tài chừng 1m. Trên chiếc cầu thang vừa nói, ng- ời ta đặt lên đó một chiếc thang nhỏ - nói đúng hơn, đây là một chiếc ghế 3 bậc cho ông mo ngồi. Khi ng- ời nhà đặt mâm lễ, thấp h- ớng, kèn trống nổi lên là bắt đầu nghi lễ. Mở đầu lễ viếng, “*bào mo*” (2 ng- ời giúp việc cho ông mo) thay nhau đọc lời mo, nói với ng- ời chết nội dung: ai đang viếng, quan hệ với ng- ời chết nh- thế nào, viếng cái gì, - ớc nguyện cho ng- ời chết đ- ọc mồ yên, mả đẹp và mong ng- ời chết tha lỗi (nếu có), phù hộ cho ng- ời viếng... Đến đêm, ông mo mới bắt đầu mo.

Nh- đã nói, khi tiến hành nghi lễ tang ma là cơ hội cuối cùng để hồn ng- ời chết vĩnh viễn từ biệt ng- ời thân, bản m- ờng, cõi trần gian yêu dấu để về muờng Trời. Do đó,

trong lễ tang ông mo đã đọc lời mo rất dài, giúp cho hồn ng- ời chết hiểu những gì đang diễn ra xung quanh mình trên m- ờng trần gian; hiểu về lẽ sống, hiểu về phận làm ng- ời - những thứ mà có thể khi còn sống ng- ời chết ch- a hiểu hết, để hồn an lòng dứt bỏ đ- ọc m- ờng trần gian mà về với m- ờng Trời.

Lời mo rất dài, nh- ng tùy theo vị thế của ng- ời chết và điều kiện kinh tế hiện tại của chủ nhà mà lời mo có thể đ- ọc tóm l- ọc lại hoặc nối dài ra cho phù hợp. Nhìn chung mo Tày ở muờng Má bao gồm 5 phần nh- sau:

1. Van Mo: Van mo là lời mo theo lối đối đáp giữa nhà có ng- ời chết và ông mo. Nội dung đại khái mô tả ng- ời thân của ng- ời chết đến nài nỉ ông mo chấp nhận làm mo cho ng- ời chết, với các trình tự nh- sau:

- Chủ nhà chào ông mo.
- Ông mo hỏi chủ nhà có khoẻ không.
- Chủ nhà đáp khoẻ, rồi nói tiếp: nhà có ng- ời chết nên đến mời mo đi đ- a hồn ng- ời chết về trời.
- Mo nói, không có tiền thì không làm.
- Chủ nhà nài nỉ và hứa có tiền.
- Ông mo vẫn chối không làm.

Khi ông mo đã 3 lần từ chối thì chủ nhà nói: khi còn sống ng- ời chết dặn lại là muốn nhờ mo đến mo giúp. Đến đây, mo mới nhận lời.

2. Xém lếch: Hai ng- ời giúp việc (*bào mo*) giúp ông mo đọc lời mo, nội dung kể lại tiểu sử của ng- ời chết từ lúc sinh ra cho đến khi tr- ởng thành: mới sinh ra còn bé, lớn lên đ- ọc bố mẹ dựng vợ, gả chồng, rồi sinh con đẻ cái, làm ruộng làm rẫy...

3. Khôn Pa: Ông mo đọc lời mo nói về vũ trụ: x- a kia trời đất gần nhau, tối tăm

mù mịt, không có m- a, có gió, rồi có ng- ời chống trời lên, tách trời khỏi đất. Nh- ng trong vũ trụ lại loạn mặt trời: có tới 12 mặt trời, nắng nóng quá và không có đêm, không có ngày. Dân tình kêu Ngọc Hoàng, Ngọc Hoàng cho 1 con gấu về ăn hết 11 mặt trời, còn 1 mặt trời sợ quá chạy trốn xuống đất, trời lại tối nh- đêm đen. Các loài vật: nhím, dũi, rùa, vịt... thay nhau đi tìm mặt trời, nh- ng tìm không đ- ợc. Cuối cùng đến l- ợt gà đi tìm; gà gáy gọi đ- ợc mặt trời lên. Khi mặt trời lên đã có đêm có ngày nh- ng ch- a có m- a có gió; con ng- ời ch- a biết làm mọi thứ, trẻ con bắt con nhái về ăn, lấy mai rùa làm chảo nấu canh... Trời thấy vậy đánh sét xuống. Khi sét đánh có m- a; và từ đó có m- a, có gió, có mặt trời... có thể gian.

4. Thao kháy – Thao may. Ông mo đọc lời mo nói về cái chết của con ng- ời không thể cứu đ- ợc: thời tiết không tốt, độc địa, nên cỏ cây ở ngoài đồng, chim muông trong rừng, cá d- ới n- ớc đều chết. Khi hồn bị ốm đau, con cháu đã chữa bệnh, đã mời mo làm vía, đã cúng bái nhiều mà vẫn không khỏi nên trời bắt phải chết. Gia đình đã nhờ hàng xóm vào rừng tìm cây đẹp mang về làm quan tài cho hồn rồi...

5. Mó thông: Ông mo đọc lời mo dẫn hồn ng- ời chết lên m- ờng Trời, về với tổ tiên. Đây là phần có lời mo dài nhất, với sự giúp đỡ, dẫn đ- ờng của ông mo, hồn ng- ời chết giã từ ng- ời thân, bản m- ờng quen thuộc để lên m- ờng Trời. Ông mo kết thúc cuộc hành trình dài bằng lời mo chia hồn (*beng khoắn*) và gọi vía (*khe khoắn*) ng- ời sống trở về.

IV. THAY LỜI KẾT

1. Với sự giúp đỡ của một vài ông Mo, chúng tôi tạm tóm tắt lại một số nội dung chính yếu của mo tiễn hồn ng- ời chết

(*xống phi tái*) mà nói theo kiểu ng- ời Thái là mo đ- ờng dài (*mo tang dao*) - tức mo đ- a hồn ng- ời chết về m- ờng Trời. Xung quanh chủ đề tang ma của ng- ời Tày ở m- ờng Má còn rất nhiều vấn đề mà chúng tôi ch- a đủ t- liệu để trình bày. Ví dụ, thủ pháp mo của ông mo chẳng hạn: trầm bổng, thiết tha khi kể lại những kỷ niệm của ng- ời chết lúc còn sống; khoan thai, nhẹ nhàng khi khuyên bảo hồn ma (thực ra là khuyên bảo những ng- ời tham dự); dồn dập, gay gắt khi răn đe... Ngoài nội dung tuyệt tác của áng mo, tính hiệu quả về nhiều mặt của nó tới cộng đồng lại tùy thuộc vào năng lực thể hiện của từng ông mo cụ thể. Có lẽ, cũng vì thế mà không phải hạng mo nào cũng đủ năng lực để làm mo đ- ờng dài. Chỉ có các ông mo thuộc đẳng cấp cao mới đủ pháp thuật để đ- a hồn ng- ời chết về m- ờng Trời...

2. Chỉ qua việc đ- a hồn ng- ời chết về với “tổ tiên” của ng- ời Tày ở m- ờng Má, chúng ta cũng nhận ra rằng nguồn gốc của cộng đồng ng- ời ở đây rất phức tạp. Chỉ có một số dòng họ khi chết thì hồn về m- ờng Trời, một số dòng họ ra biển rồi v- ợt biển để về m- ờng Âm, m- ờng Ai. M- ờng Âm, m- ờng Ai ở đâu? Chắc là không ở trong địa phận n- ớc ta hiện nay. Họ Lê thì xuống biển, theo đ- ờng biển về Thanh Hoá rồi ng- ợc sông lên vùng núi, họ là con cháu của Lê Lợi, Lê Lai chăng? Còn các họ khác nữa, thật là thú vị...

3. Có thể nói mo đ- a hồn ng- ời chết về m- ờng Trời của ng- ời Tày rất thú vị về nhiều mặt. Đáng tiếc các nhà nghiên cứu chỉ tập trung xem xét lĩnh vực này của ng- ời Thái mà ch- a mấy ai quan tâm ở ng- ời Tày. Nếu tình trạng đó không đ- ợc khắc phục thì những giá trị văn hoá trong lĩnh vực tang ma của ng- ời Tày sẽ mai một dần.